7. Топографічний опис Подільської губернії 1799 р. Вінницький, Ямпільський, Брацлавський повіти / підгот. до вид. та за ред. Ю. В. Легуна. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 396 с.

Олександр Андрощук

ЗЕМЛЕВОЛОДІЛЬЦІ, ПОСЕСОРИ ТА ОРЕНДАРІ СЕЛА ГОРБІВЦІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XVI – ПОЧ. XX СТ.

***Анотація**. У статті досліджено понад чотирьохсотлітню еволюцію землевласності й землекористування в селі Горбівці на Поділлі (Вінниччина) від середини XVI ст. до початку XX ст. Автор уточнює дату заснування поселення (1551 рік) та реконструює зміну його правового статусу як королівщини, державного маєтку та об'єкта довгострокової оренди. Окрему увагу приділено персоналіям місцевих посесорів, державців та орендарів, зокрема, князю Юзефу Воронецькому.*

***Ключові слова**: Горбівці, землевласність, посесори, орендарі, Поділля, локальна історія, мікроісторія, історичні джерела.*

Oleksandr Androshchuk

LANDOWNERS, POSSESSORS AND TENANTS OF HORBIVTSI VILLAGE IN HISTORICAL SOURCES FROM THE 16TH TO THE EARLY 20TH CENTURY

***Abstract**. The article examines the evolution of land ownership and land tenure in the village of Horbivtsi (Podillia, Vinnytsia region) from the mid-16th to the early 20th century. The author clarifies the time of the settlement's foundation (1551) and reconstructs the shifts in its legal status as a royal estate, state-owned property and an object of long-term lease. Special attention is paid to the personalities of local possessors, landholders and tenants, particularly the Prince Józef Woroniecki.*

***Keywords**: Horbivtsi, land ownership, possessors, tenants, Podillia, local history, microhistory, historical sources.*

Дослідження з історії окремого населеного пункту щоб бути актуальним за межами суто місцевого контексту та інтегруватися в ширший академічний дискурс має вирішувати щонайменше три завдання: 1) заповнити фактографічні прогалин у локальній чи регіональній історії; 2) увести до наукового обігу раніше невідомі першоджерела (унікальні місцеві архівні матеріали, спогади та артефакти); 3) бути вписаним в макроісторичні процеси та явища й на основі локального емпіричного матеріалу верифікувати, деталізувати або коригувати існуючі історичні концепції.

У цьому контексті поле дослідження історії населених пунктів Літинщини, як частини історичного регіону Поділля й Вінниччини зокрема, залишається перспективною ділянкою науково-пошукової роботи фахових істориків та дослідників-ентузіастів. Наявні публікації останніх десятиліть лише частково заповнюють цю лакуну та суттєво різняться якістю поданого в них матеріалу [1; 2; 3; 4; 5]. Ґрунтовним фактографічним наповненням і добре структурованим викладом вирізняються праці С. Гальчака про історію села

Сосни [6], І. Коломійця про Майдан Супрунівський (Підлісне) [7]. Складність завдання акумулювати під однією обкладинкою існуючі напрацювання з історії усіх сіл Літинщини, вочевидь, зумовила переважно компілятивний характер книги, підготовленої педагогом, краєзнавцем О. Ткачуком [8]. Свідченням історіографічних прогалин у дослідженні минулого цього краю може слугувати той факт, що серед виданих до 2026 р. понад 120 томів історичної книжкової серія «Моя Вінниччина» лише кілька оригінальних праць та доповнених перевидань присвячені селам Літинщини [9].

Разом із тим, результати власних архівних та історіографічних пошуків автора засвідчують вагомий потенціал для підготовки історичних нарисів про села Горбівці, Вінниківці та Багринівці. Пропоновану розвідку слід розглядати в контексті саме такої дослідницької стратегії. Стаття присвячена історії села Горбівці (нині – Вінницького району), якому в 2026 р. виповнюється 475 років від часу заснування. Окрім кількох абзаців у «вінницькому» томі «Історії міст і сіл Української РСР» (1972 р.), про минуле Горбівців маємо лише дві опубліковані розвідки, що розкривають динаміку демографічних процесів [10] та історію релігійного життя й церковної організації цього села [11]. Окремі історичні відомості з історії села опубліковані в матеріалах двох наукових конференцій [12; 13]. Обмаль друкованих публікацій з історії Горбівців частково компенсується інформацією, оприлюдненою в тематичній групі в соціальній мережі Facebook [14].

Виклад про минуле Горбівців доречно розпочати з уточнення часу заснування поселення. Подібні корективи відбуваються в історіографічному процесі тоді, коли нововиявлені документи спричиняють перегляд раніше сформованих версій минулого. В авторській публікації 2005 р. [10, с. 12], на основі доступних на той час джерел, ймовірним часом заснування села Горбівці вказувались 1556-1557 рр. Дослідницька гіпотеза базувалось на відомостях із люстрації Хмельницького староства за 1565 р., де зазначалось, що на той момент у селі Горбівці (*Horbowce*) «*проживало сім родин, які оселились тут сім років тому»*. Наводились імена перших мешканців села – Ванко (*Wanko*), Каспер (*Casper*), Тиміш (*Tiniecz*), Дмитро (*Dimitr*), Лаврін (*Lawrin*), Хома (*Choma*), Сава (*Szawa*). Окремо в документі згадувався Олександр Коротко (*Alexander Korothko*) [16, с. 157]. Він, а згодом його сини (*Fedor, Jerzy, Petruszko i Raduł, Jakow i Danczuch*), як зазначено в люстрації королівщин Подільського, Брацлавського та Київського воєводств за 1615 р., за право заснування села, як його посесори, зобов'язані були відбувати службу на користь Хмільницького замку [16, s. 43].

Необхідність коригування дати «осадження» села виникла після виходу низки публікацій авторитетного дослідника Поділля В. Михайловського. Виявлені істориком у Головному архіві давніх актів (AGAD) у Варшаві (Польща) й процитовані в книзі «Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст.» документи дають підстави стверджувати, що село Горбівці було засноване у 1551 р. [18]. У першоджерелі зазначалось, що тодішній воєвода земель Подільських, староста Хмільницький та Городоцький Ян Мелецький надав локаційний привілей («*dayą wolnoszcz»*) Олександру Короткому (*Alexandrowi Corothkiemu*) на Горбівці («*sadzicz pusthynią we wloszczi Chmielniczkiey na Horbowczu nad malym Zarczeni gdzie przed thym*

thesch wyesch byla»). Документ було вписано до пізнішого підтвердження, котре відбулося у 1558 р. [18, с. 242-243]. В такий спосіб в середині XVI ст. відбувалось типове осадження територій біля Хмільника шляхтою на умовах, що та господарюватиме тут і нестиме службу на користь замку.

Обставини заселення теренів Поділля в XVI ст., зокрема й Літинщини, докладно описані в працях М. Крикуна, В. Михайловського. Приписані до Хмільницького замку села були осаджені переважно тяглими кметями (селянами). Так, у Винниківцях нараховано 33 тяглих, у Дубовій – 8, в Івчі – 20 тяглих тощо. Номенклатуру посесорів і згадки документів на володіння зем'янськими селами Хмільницького староства містять люстрації 1564-1565 та 1570 рр. У них, зокрема, зазначено, що в Горбівцях налічувалось п'ятеро осілих та Олександр Коротко з синами, а при ревізії листів Петрушко Горбовський надав привілей 1558 року, що підтверджував локацію села в 1551 р. [19, с. 176].

Про Горбовських як державців села згадував польський історик Александер Яблоновський, коли пояснював походження шляхетських родів, які перебирали родову назву від нового володіння. Дослідник писав, що в північно-східному кутку Летичівського повіту й усього Поділля були цілі групи «родових гнізд» майбутньої шляхти Речі Посполитої, залежної від королівських замків та старост. Багато такої було навколо Барського замку, а також у межах Хмільницького староства. У другій половині XVI ст. шляхтичі, які «сиділи» на замкових землях, не були спадковими власниками землі («дідичами») навіть у власних маєтках, а офіційно вважалися «*tenutarii*» («державцями»), «*vassali*» («васалами» – представниками дрібношляхетського, військово-службового прошарку). Так, у Хмільницькому старості Горбівці були володінням («*tenute*») Горбовських, Івашківці – Івашковських, так само й Куманівці, Лисогірка, Овсяники, Русанівці, Журавне [20, s. 125-127].

За даними люстрації 1570 р. посесорами Горбівців були *Alexander, Pietruska, Iakan*, які отримали свої права від батька згідно документу 1558 р. [21, с. 82-84]. Надання села Александру Коротку (Короткому) та його синам пізніше кілька разів підтверджувалось. У люстрації 1615-1616 рр. Горбівці згадані серед «*сіл боярських*» у Хмільницькому старості: «цього села посесорами є Федір, Єжи, Петрушко і Радул, Яків та Данчух, сини покійного Александра Коротка (у документі - *Horodka*) з Горбівців, на яке вони показали конфірмацію від святої пам'яті короля Августа щодо надання, яке колись зробив вельможний Ян Мелецький, воєвода подільський і староста хмільницький, на заснування вищезгаданого села «*над малим Ярчем*» (?) у Хмільницькому старості Олександру, їхньому батькові, з умовою (*cum conditione*), що він відбуватиме службу на користь Хмільницького замку». Польський король Сигізмунд II Август на загальному коронному сеймі у Варшаві 6 квітня року 1598 р. затвердив це надання, а також надав суму в 50 гривень та довічне право на володіння вищепойменованому Олександру та його синам, і кожному з них осібно, на умовах замкової служби [17, s. 47]. На той час у Горбівцях мешколо п'ятеро осіб, звільнених від сплати податків до закінчення п'ятирічного терміну [22, s. 165-179].

За твердженням М. Крикуна на середину XVI ст. Летичівський повіт, до якого належало село, був найменш густонаселеним на Поділлі. На 1578-1583

рр. на теренах повіту нараховувалось 338 поселень. У кінці XVI – перш. пол. XVII ст. кількість поселень значно зросла, але пізніше темпи заснування нових сіл сповільнились через великі історичні потрясіння, які спіткали регіон. Впродовж 1648-1699 рр. на Летичівщині зникло 120 з 566 населених пунктів [23, с. 59-60]. Під час обрахування помешкань в поселеннях Подільського воєводства у зв'язку з подимним податком 1661 р. місцева шляхта під присягою свідчили про те, що села були цілком розорені, а мешканці не мали змоги платити податки і виконувати повинності. У документі згадано посесора зі «спустошеного села Горбівці», зем'янина Кам'янецького староства Миколу Горбовського *(«Nob. Nicolaus Horbowski sub. desol. Villae Horbowce praestitit»*) [16, с. 520].

Від моменту заснування й до середини XIX ст. перебували в державній власності – спочатку як королівщина, а від кінця XVIII ст. належали до відомства державних маєтностей Російської імперії. Село разом із сусідньою Лисогіркою складало окреме Горбовецьке староство, яке надавалось у довгострокову оренду. Такий статус визначив траєкторії розвитку села на кілька століть. Горбівці не стали родинним шляхетським маєтком, будучи здебільшого осідком численних тимчасових посесорів та орендарів. Місцеве населення мало статус державних селян з відповідним соціально-правовими та економічними наслідками.

У середині XVII ст. (ймовірно в 1765 р.) Горбівці разом з кількома іншими селами в Подільському воєводстві останній король польський і великий князь литовський Станіслав Август Понятовський дарував на засадах «*права емфітевтичного»* (довгострокового або спадкового користування) «*підкоморію нашому, князю Максиміліану Корибуту Воронецькому*» [24, s. 504]. Приналежність Горбовців князю Воронецькому зафіксована також у довіднику «Płata woyska i chleb zasłuzonych: to iest taryffy, kwart, hyberny, pogłownego, łanowego, y inne przydatki dla wygody y ciekawości publiczney» 1771 року [24, s. 32]. Від 1772 р. права на вказані маєтності були закріплені за дружиною князя – Ангелою з роду Міончинських (*Angelę z Miączyńskich*). З цієї нагоди було проведено інвентарний опис села та його меж, зафіксований у люстраціях за 1762 та 1772 рр. [26; 27].

Після поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. королівщини й староства перейшли у підпорядкування казенного відомства Російської імперії. Князь Максиміліан Воронецький помер бездітним 12 листопада 1797 р., володіючи лише Рожнівським староством, тоді як низка інших маєтностей (у т. ч. Горбівці) за правом переуступки перейшли до його дружини. Відтак спадкоємці прав князя на тримання цих земель строком на 50 років передали їх до 12 вересня 1847 р. судді Франциску Боржецькому [28, s. 241-242]. На разі складно достеменно встановити, як саме відбулися ці зміни в землеволодінні. Можливо, згаданому судді перейшло лише Рожнівське староство, тоді як Горбівці потрапили в інші руки або невдовзі вже суддею були передані третім володільцям. У праці Вавжинця Марчинського зазначено, що Рожнівські маєтності належали Боржецькому, а емфітевтичне право на староство Горбовецьке, до якого належали Горбівці, Лисогірка та Майдан Лисогірський, було надане на 50 років в оренду Міхалові Єловицькому (*Michałowi Jełowickiemu*). Строк аренди спливав 12 листопада 1848 р. – рівно через 50

років після смерті князя Максиміліана Воронецького. На той час у селі налічувалось 100 осіб чоловічої статі [29, s. 203]. У клірових відомостях місцевої Свято-Василівської церкви за 18 серпня 1799 р. в графі «поміщик чи посесор» писар міг припуститися помилки, вказавши «*поміщик суддя трибунальський Кам'янця Подільського Францишек Буржимський»* [30, арк. 27-28]. Тим паче, що в аналогічних відомостях про Лисогірку за цей же час чітко вказано, що посесором села є «*високоблагородний Францішек Боржецький*» [30, арк. 217-218]. Пізніші документи, як то клирові відомості церков Літинського повіту за 1811 р., вказують у Горбівцях поміщика Михайла Йосифовича Єловицького [31].

Зрештою, на початку XIX ст. Горбівці перейшли до представника галицької гілки роду Воронецьких – князя Юзефа Воронецького (*Józef Woroniecki*). У Державному архіві Вінницької області збереглось видане ним доручення на управління Горбовецьким маєтком, датоване 23 березня 1835 р.: «*З'явившись особисто, князь Йосип Воронецький цю довіреність на ім'я Семена Осипова сина Візерського на папері трикарбованцевої вартості в Акти цього Суду в усій точності записав*» [32, арк. 117]. У документі князь зазначав, що через зайнятість не мав змоги особисто займатися господарством, тому від його імені староством до цього часу управляв «*колезький радник і кавалер Григорій Новогрибельський*». Від 24 березня 1835 р. право управління передавалось вже згаданому поміщику Балтського повіту, титулярному раднику Семену Візерському [32, арк. 118].

Варто зазначити, що причетний до історії Горбовець князь Юзеф Воронецький був людиною дивовижної життєвої долі, про що згадує польський історик Роман Афтаназі. У своїй військовій кар'єрі князь Юзеф Ворнецький був полковником війська польського, лейтенантом австрійської армії в полку піших стрільців. Він брав участь у Листопадовому повстанні 1830-1831 рр., а після його поразки емігрував до Пруссії, де вступив на службу простим солдатом. Після амністії та відставки у 1835 р. одружився з Кароліною Любанською, з якою мав троє дітей. Після передчасної смерті першої дружини в 1838 р. Воронецький одружився вдруге. З боргами, які до того часу накопичив князь, вдалося частково розрахуватись продавши один із маєтків. Повернувшись до військової карєри у 1848 р. Юзеф Воронецький став командиром Національної гвардії в Перемишлі, а наступного 1849 р. вже в чині полковника воював на чолі окремої дивізії в Трансільванії разом із двоюрідним братом Мечиславом Воронецьким. З Угорщини князь емігрував до Туреччини, де прийняв іслам. Потім, як піхотний інструктор, був переведений до Алеппо (Сирія), звідки виїхав до Франції. [33].

Після складних життєвих перипетій князь зрештою, в 1859 р. повернувся на Поділля, де оселився у своєї сестри, графині Ігнації Стадницької в Ялтушкові. У метричних книгах Літинського деканату вдалося знайти записи про смерть Ю. Воронецького та його другої дружини Моніки з Домбровських: «*15 листопада 1885 року в містечку Ялтушків помер від старості Йосиф Корибут Воронецький, його світлість князь, Моніки з Домбровських законний чоловік, у віці 83 роки, залишив після себе від першого шлюбу з Кароліною Любанською сина Франца та дочок Марію та Анну»* [34, арк. 176зв-177]. Менше як за три роки по тому, 26 червня 1888 р.,

померла й дружина князя Моніка. Обох поховано на громадському приходському кладовищі містечка.

Опис зовнішності та характеру Юзефа Воронецького залишила письменниця Галина Журба (літературний псевдонім Галини Маврикіївни Домбровської, 1888-1979) в книзі «Далекий світ. Розповідь автобіографічна»: «*Домбровські були посвоячені з декількома українсько-польськими аристократичними родами. (…) Рідна дідова сестра, Софія, була за Воронецьким».* Тут, авторка, можливо, помиляється називаючи другу дружину князя Воронецького Моніку – Софією, або ж маємо випадок подвійного імені жінки. Воронецька, яка була хрещеною матір'ю батька письменниці, описана як виняткової доброти і вдачі людина. *«Іншої вдачі був князь Йосип Воронецький, вояка та фантаст, на багато років старший за свою дружину. Замолоду мусів емігрувати у Туреччину, після ліквідації польського повстання 1831 року. Разом з Михайлом Чайковським (Садик-Пашею) перейшли були там на іслам, подружилися з туркенями. Намагалися спонукати турків до війни з Росією. Задумували зорганізувати під Туреччиною нову Козаччину, Запорізьку Січ, для визволу Польщі й України. ... Потім Воронецький бився [під проводом] Гарібальді за волю Італії та приймав участь в угорському постанні 1848 р. Немолодим пізнав за кордоном Софію Домбровську й одружився з нею. (...) Князь був химерний, гонористий пан. Велетенського зросту, ходив у чумарці, вживав переважно української мови. Дуже любив малого небожа, мого батька, якому тоді було 7—8 років. Залюбки розповідав йому про свої вояцькі пригоди*» [35, с. 11-13].

У всесвітній мережі вдалося знайти фотопортрет князя. Серед матеріалів польської цифрової книгозбірні, головним адміністратором якої є Національна бібліотека Польщі (Biblioteka Narodowa), у вільному доступі викладено добірку фото з майстерні Володимира Висоцького (*Włodzimierz Wysocki*, 1846-1894) – поета і фотографа, відомого портретними знімками багатьох виданих українських діячів. У добірці представлено цифрову копію кабінетного фото Йозефа Корибут Воронецького розміром 21,1×13,7 см з фрагментом напису на звороті, який дозволяє ідентифікувати зображену особу *(…Jozef … Woronieck… colonel*) [36].

У фонді Подільської губернської креслярні (1798–1878 рр.) Державного архіву Хмельницької області збереглося два варіанти «Короткого опису м. Літина й Літинського повіту» кінця XVIII ст. [37, арк. 28-28зв]. У них зазначено, що село Горбівці є спадковим володінням князя Максимиліана Воронецького й відпущене в трьохрічну оренду підпоручику Рутському і шляхтичу Михайловському за суму в 10224 польских злотих [38, арк. 34зв-35]. Цей документальний комплекс був ґрунтовно опрацьований, прокоментований та виданий у 2025 р. окремим томом [39]. На той час у Горбівцях налічувалось 30 дворів і мешкало 99 чоловіків та 97 жінок.

Питання власності на землі села в середині XIX ст. дещо прояснює «Справа про проведення люстрації Горбовецького державного володіня», датована 1847-1855 рр. [40]. У ній йдеться про суперечку щодо розмежування земель Горбовецько-Лисогірського староства з Почапинецькими володіннями, що тривала від 1725 р., заслуховувалась на суддівських з'їздах у 1789 та 1791 рр. і розглядалась у 1802, 1837, 1838 і 1840 рр. З матеріалів справи випливає,

що Горбовецький маєток був наданий князям Воронецьким на емфітевтичному праві зі сплатою кварти по 665 крб. 30 коп. на рік, а ті (Воронецькі) «*переуступили*» свої права колезькому секретарю Соколовському. Після закінчення строку «жалуваної оренди» (12 листопада 1847 р.), Горбовецький маєток ще на кілька місяців, до 23 березня 1848 р., залишено в користуванні Соколовського [40, арк. 1-35].

На підставі різного роду джерел вдалося ідентифіковати ще кількох осіб, які володіли або орендували землі в Горбівцях. Певний час «*утримувачем оброчних статей*» у Горбівцях був дворянин Лукіян Гіжицький, який набув своїх прав за переуступкою від дворянина Лесневича [41]. За угодою, затвердженою подільським генерал-губернатором 16 березня 1848 г., Гіжицький набув у своє утримання млин і вакантні землі Горбовецького державному маєтку на період з 1848 до 1854 рр. [41, арк. 3зв].

У др. пол. XIX ст. власником 217 дес. горбовецької землі в джерелах вказаний інженер-полковник Павло Петрович Кисельов. Ці угіддя він придбав у «казни» в травні 1848 р. Згаданий Кисельов володів також землями у Боркові та Микулинцях [42; 43]. У 1872 р. П. Кисельов «запродав» горбовецьку частку свого нерухомого майна вдові полковника артилерії Аврелії Іванівній Головкіній за 6 тис. крб. [44, арк. 13-14].

Питання земельної власності у Горбівцях дружини колезького радника Анни Басанкіної, а також Ігнатія Попеля, які згадуються в низці документальних джерел, потребують додаткового глибшого дослідження [45, с. 107-108].

У 1900 р. була зафіксована купча угода стосовно Горбівців, учасниками якої виступили Анна Басанкіна та Петро Гудзь (Гузь) [46]. Про набуття останнім землі у Горбівцях згадано також у довіднику «Населені місця Подільської губернії» за 1903 р. [47, с. 135]. А у списку осіб, які мали право брати участь у виборах земських гласних на трьохріччя з 1911 р., вказано, що Гузь Петро Петрович володів у Горбівцях 185,11 дес. землі [48]. Щоправда він мав будинок і постійно мешкав у Жмеринці, оскільки певний час був начальником місцевої залізничної станції [49]. У січні 1907 р. подільський губернатор О. Ейлер навіть призначив П. Гузя старостою Жмеринського міського управління (спрощеного). Цю посаду він займав до 1911 р. [50].

Таким чином, опрацювання значного масиву архівних документів, опублікованих джерел і наукових праць дало змогу реконструювати ключові етапи еволюції землевласності та землекористування у селі Горбівцях на Вінниччині протягом понад чотирьох століть – від часу заснування поселення в середині XVI ст. й до початку XX ст. Наявність певних історичних лакун у дослідженнях теми спонукає до подальших пошуків та уточнення вже напрацьованих положень і гіпотез. Водночас представлені матеріали наочно демонструють перспективність реалізації дослідницьких проєктів у царині локальної та мікроісторії за умови ретельного аналізу всіх доступних джерел і застосування новітнього методологічного інструментарію. Наведений у розвідці фактаж добре корелює з основними положеннями досліджень французького історика Даніеля Бовуа, в який концептуалізована історія Правобережної України (і Поділля зокрема) після поділів Речі Посполитої

через модель «українського трикутника»: російський царат, польська шляхта та українське селянство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Долгих В. Історія Осолинки. Краєзнавчі нариси. Літин: Літинська друкарня, 2006. 100 с.; Долгих, В. О. Історія Осолинки. Краєзнавчі нариси. 2-ге вид., перероб. і допов. Літин: Ліра, 2009. 212 с.
2. Долгих, В. Історія Кам'янки: краєзнавчі нариси. Літин: Літинська друкарня, 2007. 78 с.; Долгих, В. Історія Кам'янки: краєзнавчі нариси. 2-ге вид., допов. Вінниця, 2010. 152 с.
3. Гончар, А. Витоки, або Селище та селищани: історико-краєзнавчий нарис. Вінниця: Кн.-Вега, 2016. 304 с.
4. Ткачук, П. Уладівко, доле моя! Вінниця: Вінниц. обл. друк., 2015. 448 с.
5. Ткачук, О. Кожухів. Події і долі. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2016. 252 с.
6. Гальчак С.Д. Село Сосни у плині часу: від давнини до початку XXI ст. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2014. 360 с.
7. Коломієць І. К. Майдан Супрунівський (Підлісне). Від найдавніших часів до сьогодення. Вінниця: «Вінницька газета», 2012. 324 с.
8. Ткачук, О. Літинщина крізь роки та віки. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2021. 376 с.
9. Каменюк, М. Івча : доля, історія, люди. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. 400 с. (Моя Вінниччина; Вип. 18); Гальчак С. Село Сосни у плині часу: від давнини до початку XXI ст. 2-ге вид., допов. Вінниця: Твори, 2018. 240 с. (Серія «Моя Вінниччина»; Вип. 29); Ткачук П. Уладівко, доле моя! 2-ге вид., скор. Житомир: "505", 2019. 400 с. (Серія «Моя Вінниччина»; Вип. 45); Ткачук О. Літинщина крізь роки та віки. Житомир: ТОВ Видавничий Дім «Бук-Друк», 2023. 376 с. (серія «Моя Вінниччина»; Вип. 89).
10. Андрощук О. Демографія українського села XVI–XXI ст. крізь призму історико-краєзнавчого дослідження // Краєзнавство. 2005. № 1-4 . С. 111-117. .
11. Андрощук О. Релігія та церква в житті подільського села у дзеркалі мікроісторії // Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18 вересня 2008 р.). Вінниця, 2008. С. 123-129.
12. Андрощук О. В. Доля одного району: Літинщина в адміністративно-територіальних трансформаціях XX ст. // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XX Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції, 27-28 жовтня 2005 р. Вінниця: ДП ДКФ, 2005. С. 297-303.
13. Андрощук О. Мікроісторія, локальна історія, світова історія: горизонти взаємодії // Українське краєзнавство у викликах російсько-української війни: науково-дослідний та суспільний потенціал. Зб. мат. XVI Всеукр. Наук. історико-краєзн. конф., Київ, 10 травня 2024 р. Київ: Інститут історії України НАН України, 2024. С. 291-301.
14. Горбівці: літопис села, історії людей (станом на травень 2026 р. у групі було 943 учасники). URL: https://www.facebook.com/groups/379755046305121
15. Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятавіча за 1391 г. // Беларускі гістарычны агляд. 2001. Том 8, сш. 1/2. С. 123–135. URL: https://www.belhistory.eu/archives/1025
16. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. Ч.VII. Т. 2: Акты о заселении Юго-Западной России. К., 1890.
17. Zrodla dziejove. Tom V. Lustracye Krolewszczyzn ziem Ruskich Wolynia, Podola I Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku. Warszawa, 1877.
18. Михайловський В. Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. К.: Темпора, 2012. 450 с.
19. Lustracja województwa Ruskiego, Podolskiego i Bełskiego 1564-1565. Czesc I. Wydali Krzysztof Chłapowski I Helena Żytkowicz. Warszawa – Lodz, 1992. 284 s.

20. Źródła dziejowe. Tom XIX.: Aleksander Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, Tom VIII: Ziemie Ruskie, Wołyń i Podole. Warszawa: Główny skład u Gebethnera i Wolffa, 1889.
21. Жерела до історії України-Руси. Видано під редакцією Михайла Грушевського. Т. 7. Описи королівщин в Руських землях XVI віку. Том. IV. Люстрація 1570 р. Львів, 1903. 415 с.
22. Lustracja województwa ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564-1565. Czesc I. Wydali Krzysztof Chłapowski I Helena Żytkowicz. Warszawa – Lodz, 1992. 284 s.
23. Крикун М.Г. Динаміка чисельності поселень Подільського воєводства в XVI-XVII ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. К., 1985. Вип. 11. С. 57-63.
24. Prawa, Konstytucye Y Przywileie Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich Prowincyi należących Na Walnych Seymach Koronnych Od Seymu Wiślickiego Roku Pańskiego 1347 Aż do ostatniego Seymu Uchwalone. [Vol. 4. Ed. 2]. Warszawa, 1739. S. 504. URL: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=14234
25. Płata woyska i chleb zasłuzonych: to iest taryffy, kwart, hyberny, pogłownego, łanowego, y inne przydatki dla wygody y ciekawości publiczney. 1771. URL: https://polona.pl/preview/2e76e603-d42a-4123-9648-db27e2f2d2b6
26. AGAD Sygn.: 102 [K. 4 I] Inwentarz i lustracje starostw: kamieńca podolskiego i latyczowskiego, woj. podolskie, pow. kamieniecki. 1535-1787. URL: http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/7/1_7_0_11%20ASK%20LVI/album/102/index.html;
27. AGAD Sygn.: 103 [K. 4 II] Inwentarz i lustracje starostw kamieńca podolskiego i latyczowskiego, woj. podolskie, pow. Kamieniecki 1762-1789 URL: http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/7/1_7_0_11%20ASK%20LVI/album/103/index.html
28. Żychliński Teodor. Złota księga szlachty polskiej, R. IX, Poznań, 1887. 336 s.
29. Marczynski W. Statystyczne topograficzne i historyczne opisanie Guberni Podolskiej. Tom 2. Wilno, 1822.
30. ДАХмО Ф. 315. Оп. 1. Спр. 6742. Клировые ведомости духовенства Литинского уезда за 1799 г.
31. ДАХмО Ф. 315. Оп. 1. Спр. 6931. Клировые ведомости церквей Литинского уезда за 1811 г.
32. ДАВіО. Ф. Д-222. Оп. 1. Спр. 15.
33. Aftanazy Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Tom 6: Województwo bełskie, Ziemia Chełmska województwa Ruskiego. Wrocław: Ossolineum, 1995. Цит. за: Historia Regionu. Tomaszów Lubelski Bełz Rawa Ruska URL: https://www.historiaregionu.org/aftanazy
34. ДАВіО Ф. 904. Оп. 6. Спр. 8. Метричні книги римо-католицьких костелів Літинського деканату.
35. Журба Галина. Далекий світ: розповідь автобіографічна. Буенос-Айрес: Перемога, 1955. 377 с.
36. Wysocki, Włodzimierz (1846-1894). Fotografie (1846-1894); Portret Józefa Korybuta Woronieckiego; Fotografia. Źródło: Biblioteka Narodowa. Projekt Patrimonium. Identyfikator rekordu bibliograficznego b0000005572595. Identyfikator ALMA 991009441919705066. Academica ID 115545056 URL: https://polona.pl/item-view/118aa327-4861-4a5f-b55b-59fa33e4cca7?page=0
37. ДАХмО Ф. 115. Оп. 1. Спр. 8.
38. ДАХмО Ф. 115. Оп. 1. Спр. 9.
39. Топографічний опис Подільської губернії кінця XVIII ст: Літинський, Могилівський, Ольгопільський, Балтський повіти. Вінниця: ТВОРИ, 2025. 696 с.
40. ЦДІАК Ф. 490. Оп.29. Спр. 513. Подольская палата госимуществ.Дело о произведении люстрации Горбовецкого казенного владения, в состав которого входило с. Горбовцы (1847-1855).

41. ДАХмО. Ф. 315. Оп. 1 т. 1. Ч. 2. Спр. 5285. По спору дворянина с. Горбовец Литинского уезда Гижицкого с священником Гловацким М. о праве собственности на церковный участок. 3 июня 1851 г. – 14 декабря 1851 г.
42. ДАВіО. Ф. 222. Оп. 1. Спр. 1629. Дело о выдаче Киселеву свидетельства о состоянии его имения. 18 августа 1870 – 27 августа 1870 гг.
43. ДАВіО. Ф. 222. Оп. 1. Спр. 1773. Дело о выдаче инженер-полковнику Киселеву свидетельства о состоянии его имения. 14 марта 1872 гг.
44. ЦДІАК Ф. 486. Оп. 5. Спр. 616. Киевская палата Гражданского суда. Книга 3 Часть 5 для записи доверенностей за 1872 г.
45. Поместное землевладение в Подольской губернии / В. К. Гульдман; Подольский статистический комитет. Каменец-Подольский: Тип. Подол. губерн. правления, 1898.
46. ДАХмО Ф. 113 Оп. 26. Спр. 2179. О купчей Анны Басанкиной с Петром Гудзем. 1900 г.
47. Крылов А. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский: Типография губернского правления, 1903. 538 с.
48. Списки по всей Подольской губернии лиц, учреждений, обществ, товариществ и компаний, имеющих право участия в выборах земских гласных: на трехлетие с 1911 года. Каменец-Подольск: Тип. Подол. губ. правления, 1911. 328 с.
49. Історія Жмеринки // Місто Жмеринка. URL: https://mistaua.com/Історія/Історичні_події/місто-жмеринка/179/?setcity=179
50. Біля витоків місцевого самоврядування (до 111-ї річниці м.Жмеринка) // «Жмеринська газета», 14 листопада 2014 р. Режим доступу: https://zhgazeta.wixsite.com/zhgazeta/blank-go1wg

Олександр Криворучко, Іван Романюк

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ НА БРАЦЛАВЩИНІ НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ

Анотація. *У статті досліджується фактори, які вплинули на демографічну ситуацію на території Східного Поділля на початку XVIII ст. Зокрема, проаналізовано вплив на народонаселення Брацлавщини походу військ П. Орлика на Правобережжя в 1711 р., Прутського походу московських військ та їх наслідки, серед іншого, брання в ясир жителів краю татарами та здійснення московськими військами депортації населення Східного Поділля на лівий берег Дніпра впродовж кінця 1711 – початку 1712 рр. Також охарактеризовано укази Петра І, розпорядження російських урядовців і воєначальників, гетьмана І. Скоропадського щодо проведення примусового переселення жителів правобережних регіонів на Лівобережжя та знищення інфраструктури та ресурсів на шляху наступу військ П. Орлика та його союзників.*

Ключові слова: *Брацлавщина, демографія, П. Орлик, Прутський похід, ясир, депортація.*

Oleksandr Kryvoruchko, Ivan Romanyuk

DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE BRATSLAV REGION AT THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY

Abstract*. The article examines the factors that influenced the demographic situation in the territory of Eastern Podillia at the beginning of the 18th century. In*